

Demokratiýada akyl tutulmasы

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 23 января, 2025

Demokratiýada akyl tutulmasы DEMOKRATIÝADA AKYL TUTULMASY

Tramp ABŞ-nyň prezidentler taryhyna başga mysaly bolmadyk ýeke-täk adam hökmünde girdi. Trampa mundan beýlæk ABŞ we dünýä «İçi pak adam, populist, Post Truth» hökmünde baha berýär.

Post-truth («Постправда», ýagny «hakykatdan soňky syýasat») 2016-njy ýylyň amerikan saýlawlarynda üns merkezine giripdi. «Hakykatdan aňyrsy» diýen manyda ulanylýar. Real we ylmy hakykatlardan daşdaky duýgulara we ynançlara esaslanýan çemeleşmäni aňladýar. Şonuň üçin bu şol bir wagtyň özünde populist çemeleşmedir.

Populizm syýasy duzakdyr. Syýasatda din eksplutasiýasy we populizm halkyň gözyetimine gulp urýar. Tramp hut şu ýol arkaly saýlandy. Emma Trampyň Injili we buthanany syýasy gural hökmünde ulanmagy hiç hili peýda bermedi. Tramp gitse ABŞ ýaly boýun sunmak däbi bolmadyk demokratik ýurtlarda bu duzagyn hasam gysga dowam edendigini-de arkaýyn aýtsa bolar.

Taryhda genosid eden diktatorlaryň aglabasyny halk saýlady. Ýagny dünýäde millionlarça adamyň ölümüne sebäp болan diktatorlary häkimiýete getirenlerem, onuň yzyna eýerenlerem, ölenlerem şol bir saýlawçylardyr.

Napoleon III (Çarlz Luis Napoleon Bonapart) ilki Fransiýada halkyň ses bermegi bilen Prezidentlige saýlandy. Ol 1848-1852-nji ýylda Prezident wezipesinde oturdy. Kanun çykaryjy, serenjam beriji we ýerine ýetiriji häkimiýeti, kazyýeti doly özünde jemläp, ýeke-täk awtoritar hökümdara, ýeke-täk güýje öwrülenden soňam respublikany ýykaga-da, imperatorlygyny yylan etdi.

Gözegçiliksiz güýje syýasatda bonapartizm diýip baha berildi we soňra Gitleriň faşizmi-de hut şol ugra dahilly edildi.

Germaniýada Gitleri, Italiýada Mussolinini halk saýlady. Emma şol bir halk eger faşizme ses berýändigini öňünden bilen

bolsa, ýene-de olary saýlarmydy? Diktatura alyp baran aglaba režimlerde şoňa meñzeş ýalňyşma bolupdyr. Her bir diktatura halkyň katastrofasyna öwrülupdir. Öz katastrofasy üçin ses berenler babatda aýdyp boljak ýeke söz bar: «**Akyl tutulmasы**» 1929-njy ýylда başlap 30-njy ýyllara täsirini ýetiren uly ykdysady krizis XX asyryň birinji ýarymyna agyr ýaralary saldy.

Şol döwür radikal (reaksioner) düşunjeleriň agalyk süren, demokratiýanyň peselen we dünýäd halklarynyň lapykeçlige, umytsyzlyga düşen döwrüdir. Hut şonuň üçinem krizis şol bir wagtyň özünde awtokratiýa we diktatorlar üçin amatly şertleri döretdi.

Bu kriziz 1923-nji ýylyň giper inflýasiýasyny başdan geçirýän Germaniýada ownuk we orta buržuaziýanyň batmagyna sebäp boldy. Syýasy arenada communistler bilen sosial-demokratlar biri-birlerini özlerine baş duşman hasapladylar. Nasistler öne saýlandy we häkimiýeti ele aldylar. Nasitleriň partiýasynyň ikinji belgili faşist lideri German Gering ұşuň sebäpkäri hökmünde tribunalça çykaryljagyny bilende şeýle diýýär: «Biz halka hakykaty aýdypdyk. Diňe häkimiýete oturýança demokratik ýollara ýüzlenjekdik.»

Syýasatçylaryň ideologik, ynanç, bähbit tilsimlerini ulanmagy halkyň aňynda demokratiýanyň ikinji orna düşürilmegine sebäp bolýar. «Ykdysady teoriýada agentler bähbit saýlawynda äýnek mysalydyr» diýen ýaly cemeleşme bar. Adamlar şu günüň has ownuk bähbitlerini ertirki günüň has uly bähbitlerine çalşyp bilýärler. Syýasatda hem edil şonuň ýaly: şu günüň populizm torbasyndan paýlanan bähbitleriň hatyrasyna, ertiriň demokratiýasy we adam hukuklary babatda emele geljek weýrançylygy görenoklar.

Demokratiýanyň ölümine ses beren halklaryň ählisi-de hilegärçilikli we populist syýasatyň pidasy boldular. Gitlerçi faşizm Birinji jahan urşundan ýeňlip çykan halkyň milli duýgularyny eksplutatirläp, labyryny taşlady.

Birentek yslam ýurdunda syýasy yslam halkyň ynanjyny eksplutatirläp, boýun sunma däbini ulanyp, demokratiýanyň ikinji orna zyňylmagyny gazandy. Türkiýede-de bu garaýışda

bolan FETÖ terroryny başdan geçirdik.

Eýranlylaraq 1979-nyj ýylda «akyl tutulmasyny» başdan geçirdiler. Eýranda önen demokratiýa ýokdy, emma çepçileriň we demokratiýanyň gelmegini talap edenleriň goldan Eýran Yslam rewolýusiýasy has ýowuz diýdimzorçulykly režimi getirdi hem-de halkyň burnundan ikli gan getirdi. Aýatollalar halkyň agzyndan kesip alanlaryny Ýakyn Gündogarda mezhep söweşlerine harç edýärler. Nebitden gelýän girdejiden halka juda ujypsyz möçberde aýlyk haky töleyärler. Häzir halkyň segsen göterimi režime garşı, häkimiýetden hoşal adam az-az. Emma görüşüniz ýaly, aýatollalaryň häkimiýetden el çekme niýetleri ýok.

Adamlaryň hakyatlary görmän, gündelik gaýgy-aladalara gümra bolup başlamagy-da, aslynda akyl tutulmasynyň bir görnüşidir. Ýogsa-da, adamzat jemgyýetinde şeýlekin akyl tutulmasы bolaýmaly tebigy tertip hökmünde orta çykýarmyka? Dünýä soňky ýyllarda hakyatlardan daşlaşyp, täze bir akyl tutulmasyna tarap barýarmy?

Esfender KORKMAZ,

esfender@esfenderkorkmaz.com

07.06.2020 ý, «YENIÇAĞ» gazeti.

Terjime eden: Guwanç MÄMILIÝEW,

Stambul uniwersitetiniň talyby. Publisistika